

Н. Г. Попович (Харків)

УДК 378.011.3-057.175:811

ВИМОГИ ДО СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНА РОЛЬ

Актуальність теми зумовлено новими вимогами до сучасного викладача іноземних мов закладу вищої освіти, зростанням його соціальної ролі та необхідністю постійного підвищення його кваліфікації в умовах відсутності мовного середовища, швидкого розвитку комп'ютерних технологій, розвитку нових методів навчання та методичних прийомів викладання. Рівень викладача як фахівця й вихователя має відповідати сучасним вимогам і викликам, тобто викладачеві необхідно постійно працювати над собою, використовуючи різні можливості та джерела.

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їхнє професійне вдосконалення є важливою умовою модернізації системи освіти, провідним принципом державної політики.

Головна мета української системи освіти – створення умов для розвитку й самореалізації особистості, що передбачає орієнтацію змісту навчання в закладі вищої освіти, зокрема на оволодіння здобувачами вищої освіти ключовими компетентностями, що дозволяють їм вирішувати проблеми у майбутній професійній діяльності. Отже, набуває неабиякої актуальності використання компетентнісного підходу до підготовки фахівців, упровадження нових ефективних методів і засобів навчання, педагогічних та інтерактивних технологій.

Система вищої освіти ХХІ століття висуває відповідні вимоги до професії викладача, які є результатом активізації інноваційних процесів в освітній сфері, диверсифікації навчальних програм вищої школи, підвищення технічного оснащення навчального процесу, міжпредметної інтеграції, змін у запитах ринку інтелектуальної праці, підвищення рольової активності викладача вищої школи.

Викладач, крім фундаментальної підготовки з дисципліни, яку він викладає, повинен уміти організувати навчальний процес з метою задоволення індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти, формування в них компетентностей, необхідних для виконання професійних завдань у майбутньому, умінь самонавчання й самовдосконалення впродовж життя.

Питання нових вимог до сучасного викладача іноземних мов закладу вищої освіти, зростання його соціальної ролі та необхідність постійного підвищення його кваліфікації в умовах відсутності мовного середовища, швидкого розвитку комп'ютерних технологій, розвитку нових методів навчання та методичних прийомів викладання розглядали такі вчені, як О. Бігич, Т. Безродних, Н. Майєр, М. Соловей, Є. Спіцин, Н. Бориско, Е. Зеєр та ін. Процеси інтеграції мобільних технологій у навчання іноземної мови досліджували вчені Л. Бірецька, І. Мусаслян,

Н. Огороднікова та ін. Проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК) як засобів для формування в здобувачів вищої освіти іншомовної комунікативної компетентності вивчали О. Зайцева, Ю. Тімкіна, О. Шульгіна та ін. Отже, аналіз зазначених наукових джерел є вагомим підґрунтям для виокремлення основ науково-методичної та навчально-методичної роботи у вищій школі, що, своєю чергою, сприяє підвищенню рівня професійної підготовки викладачів іноземних мов.

Мета цієї статті полягає у визначенні основних вимог до сучасного викладача іноземних мов закладу вищої освіти, його соціальної ролі та шляхів підвищення його професійного рівня.

Викладач закладу вищої освіти ХХІ століття має володіти основами науково-методичної та навчально-методичної роботи у вищій школі, методами і прийомами усного й письмового викладення навчального матеріалу, сучасними освітніми технологіями, активними методами навчання, основами використання інформаційних технологій у навчальному процесі, методами формування навичок самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Сучасний викладач вищої школи будь-якої дисципліни, зокрема й іноземної мови, повинен мати високий рівень професіоналізму. Професіоналізм, вважає Е. Зеєр, – „це внутрішня характеристика особистості, що володіє необхідним нормативним набором психічних якостей, які дозволяють їй здійснювати діяльність на високому рівні та досягати значних професійних результатів” [Зеєр 2005: 47].

До основних критеріїв професіоналізму відносимо: психолого-педагогічну орієнтацію, здатність створювати нові, інноваційні підходи до організації педагогічного процесу; гуманістичну професійно-педагогічну спрямованість особистості; захопленість педагогічною роботою; психолого-педагогічну спостережливість; організаторські здібності, комунікабельність; урівноваженість, працездатність, інтелектуальну активність, громадянську відповідальність; самостійне перенесення знань на іншу ситуацію; бачення нових проблем у стандартних умовах, альтернативу в рішеннях; здатність створювати оригінальні засоби розв’язання й комбінування раніше відомих способів у нових підходах.

Викладач закладу вищої освіти має володіти відповідною сумою знань і вміти використовувати їх у практичній професійній діяльності. Професіоналізм викладача є результатом того, наскільки органічно й гармонійно поєднуються його науково-дослідна, педагогічна, методична діяльності, які спрямовані на ефективну підготовку майбутніх фахівців.

Уважають, що особистість викладача, його методична, педагогічна, психологічна підготовленість визначають якість навчання здобувачів вищої освіти. Утім, не слід залишати поза увагою креативність викладача вищої школи як особливу психічну реальність, інноваційність, творчий підхід до професійної діяльності, постійне прагнення до творчих

пошуків, до власного професійного зростання, самовдосконалення, ерудицію, педагогічну рефлексію, педагогічне ціле покладання, педагогічне мислення та імпровізацію, педагогічне спілкування.

Беручи до уваги викладене, окреслимо професійні вимоги до сучасного викладача закладу вищої освіти загалом і викладача іноземних мов зокрема, розглядаючи їх у контексті компетенцій, що мають бути сформовані.

Існує думка, що в професійній діяльності викладача важливими є дванадцять компетенцій, якими він має володіти:

- створення ситуації навчальної діяльності та контролю;
- відповідальність і дотримання етичних норм;
- інтегрування знань і культури в процесі навчання;
- коректне спілкування мовою навчання;
- проектування навчання й контролю;
- самоосвіта;
- управлінські вміння;
- ефективне керування навчальним процесом;
- реалізація диференційованого підходу;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- участь у діяльності освітнього співтовариства;
- робота в команді.

Сьогодні викладач іноземних мов вирішує нові професійні завдання, які донедавна не входили в коло його компетенцій, а саме: аналіз та вибір стратегій і технологій навчання іноземних мов, інтеграція автентичних матеріалів у навчальний процес з іноземних мов, управління когнітивними й комунікативними діями студентів; інтерпретація соціокультурних феноменів розширення системи орієнтирів текстової діяльності, розробка нових видів вправ тощо.

Для впровадження інноваційних педагогічних технологій викладач вищої школи, на думку Н. Майер, має усвідомлювати цілі та зміст навчання, створювати дидактичне забезпечення на рівні сучасних вимог, використовувати сучасні технічні, зокрема електронні засоби навчання [Майер 2013: 4].

Характерними особливостями сучасного суспільства є стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і високий рівень інформатизації суспільства, за яких викладач закладу вищої освіти вже не є для студентів єдиним носієм професійно орієнтованих знань. Це додає до обов'язків сучасного викладача ще й таке: він має знати, як об'єднати світові інформаційні технології з кращими у світі методами викладання й навчання з тим, щоб вчити вчитися по-новому. Тому педагог ХХІ століття має володіти високим рівнем розвитку ІКТ-компетентності та медіа компетентністю, а саме сукупністю вмінь обирати, використовувати, оцінювати, передавати й створювати медіатексти в різних видах, формах і жанрах, аналізувати складні

процеси функціонування медіа в соціумі.

Низкою документів Ради Європи однією з найважливіших компетенцій сучасного фахівця визнано вміння організовувати своє навчання впродовж життя, основи якого формуються в загальноосвітніх навчальних закладах, розвиваються в закладах вищої освіти під керівництвом компетентного викладача, який володіє методами, прийомами формування навчально-стратегічної компетентності здобувачів вищої освіти.

У документах Ради Європи прописано обов'язкові компоненти професійної компетенції викладача іноземних мов:

- володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями на етапах планування й проведення занять для доступу до інформаційних ресурсів мережі Інтернет та обміну професійним досвідом для використання можливостей дистанційної освіти й підвищення кваліфікації;
- знання основних напрямів і принципів методики викладання іноземних мов і вміння адаптувати їх до конкретних умов і форм навчання;
- уміння аналізувати й оцінювати навчальні матеріали та навчальні програми з погляду мети, завдань і результатів навчання;
- здатність адаптувати свої навчальні дії до програмних вимог, до місцевих національно-культурних вимог і лінгвометодичних традицій;
- підтримання регулярних контактів з представниками країн, мову яких викладають, з базовими навчальними центрами цих країн та організація таких контактів з навчальною метою.

Важливе місце з-поміж складників професійної компетентності викладача іноземних мов посідає методична компетентність, яка є стрижнем професійної компетентності, готовності й здатності до вирішення різноманітних професійних завдань з урахуванням професійної етики.

Організація постійного підвищення кваліфікації викладача іноземних мов є необхідною умовою для забезпечення тривалого, ефективного викладання іноземної мови в закладах вищої освіти чи інших закладах. Професія викладача дуже динамічна. Змінюються студенти, з'являються нові виклики, проводять нові дослідження, зростають вимоги до викладання. Викладачі мають адаптуватися до нових вимог, методик і методів викладання, якщо вони бажають підвищити ефективність засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу. Дуже часто, коли навчальне навантаження викладача велике, йому бракує часу слідкувати за новими тенденціями, дослідженнями, вивчати їх і застосовувати на практиці. Можна розподілити професійне підвищення кваліфікації викладача іноземних мов на дві частини: удосконалення методів навчання й підтримання рівня володіння іноземною мовою в умовах немовного середовища. Ці дві частини тісно пов'язані між собою. Зазвичай види діяльності, спрямовані

на підвищення професійного рівня, також сприяють підвищенню рівня володіння іноземною мовою.

Умовно можна виділити зовнішні та внутрішні шляхи підвищення рівня професійного розвитку. Одним із зовнішніх шляхів є участь у конференціях, семінарах, курсах, які проводять у інших навчальних закладах. Це сприяє обміну досвідом, надає знання про новітні технології, прийоми викладання, надихає учасників на ефективну працю, дає змогу вирішити спільні проблеми й труднощі в процесі викладання іноземних мов. Участь в он-лайн конференціях і семінарах підвищує рівень володіння іноземною мовою та надає змогу вивчити досвід колег з інших країн, познайомитись з досвідом провідних учених у галузі викладання іноземних мов. Сьогодні завдяки комп'ютерним технологіям та Інтернет-простору відкрито можливості приєднання до професійно спрямованих груп у соціальних мережах, участь в обговоренні професійних питань у блогах тощо. Завдяки Інтернету існує можливість користуватись навчальними матеріалами, створеними колегами з різних куточків світу, аналізувати ці матеріали, пристосовувати до власних цілей, а також самим створювати такі матеріали й розмішувати їх на сайтах, отримувати відгуки від інших викладачів щодо ефективності цих матеріалів. Ще одним із зовнішніх шляхів є складання веб-квестів, вправ он-лайн, комп'ютерних програм, адаптація відеороликів, які потім можна застосовувати в практиці викладання іноземної мови.

З-поміж внутрішніх шляхів виділяємо такі: читання професійно орієнтовної літератури та взагалі літератури іноземною мовою, що дає можливість не тільки отримати необхідну інформацію, але й підвищити свій рівень володіння іноземною мовою завдяки розширенню лексичного запасу; перегляд телевізійних програм, художніх фільмів тощо, прослуховування новин іноземною мовою, що дає змогу підтримувати навички аудіювання. Одним з важливих чинників підтримання навичок усного мовлення є персональне спілкування з носіями та не носіями мови на різні теми. Написання статей іноземною мовою сприяє розвитку академічного писемного мовлення. Якщо викладач зможе підтримувати свій рівень володіння іноземною мовою, він знайде способи пояснити студентам принципи автономного навчання, що надзвичайно важливо в сучасній практиці з огляду на обмежену кількість навчальних годин на вивчення іноземної мови.

Одним із важливих внутрішніх шляхів підвищення професійного рівня є проведення власного дослідження. Майже кожний викладач має досвід роботи в групах різного рівня, з різними студентами. З метою підвищення ефективності викладання треба проаналізувати позитивний і негативний досвід проведення власних занять. Ті самі методи та прийоми відмінно спрацьовують у визначених групах, але не мають ефективності в інших. Це одне з питань, на яке треба шукати відповідь і пристосувати матеріали й методичні прийоми до конкретного курсу, конкретної групи залежно від цілей та об'єктивної ситуації.

У процесі формування в студентів іншомовної комунікативної компетентності сучасний викладач іноземних мов виконує також різні соціальні ролі. По-перше, це – викладач, суб'єкт, який передає знання, стимулює пізнавальну активність студента, формує навички та вміння. По-друге, вихователь, який піклується про всебічний розвиток особистості здобувача вищої освіти, формує професійні й психологічні якості. По-третє, учений, який проводить наукові дослідження в галузі дисципліни, яку викладає. По-четверте, менеджер, який організовує аудиторні заняття, стимулює й контролює самостійну роботу студентів [Бігич 2013: 3].

Важливими є також інші ролі викладача іноземних мов у навчальному процесі вищої школи, до яких відносимо адекватність основним ідеям компетентнісного підходу: розвиток самостійності студентів, орієнтація на кінцеві результати навчання, урахування побажань роботодавців у проектуванні результатів навчання, використання й мобілізація знань на практиці. Погоджуючись з думкою Т. Безродних, виокремлюємо ще такі ролі: викладач-консультант, де взаємодію між ним і студентом спрямовано на вирішення проблем і внесення позитивних змін до професійно орієнтованої навчально-пізнавальної діяльності студента з іноземної мови; викладач-модератор, діяльність якого спрямовано на розкриття потенційних можливостей студентів та їхніх здібностей до оволодіння професійно орієнтованою іноземною мовою; викладач-тьютор, який супроводжує індивідуальні освітні програми студентів; викладач-коуч, який допомагає студенту розкрити його ресурси, поставити цілі та досягти їх найефективнішим способом, знайти самостійні рішення професійних проблем.

З названими соціальними ролями корелюють уміння сучасного викладача іноземних мов, визначені О. Бігич: навчати студента вчитися і привчати його до систематичного навчання, оскільки здатність випускника закладу вищої освіти до постійної й неперервної самоосвіти в сучасному суспільстві є вагомим особистісною якістю; проектувати власні технології навчання студентів, самостійно й ефективно усувати труднощі й розв'язувати проблеми, які виникають; розробляти та використовувати нестандартні прийоми вирішення педагогічних завдань; раціонально оцінювати власну професійну діяльність і висувати реальні цілі [Там само: 4].

Крім того, викладач іноземних мов виконує роль наставника, зокрема, коли йдеться про керівництво діяльністю магістрантів – майбутніх викладачів іноземних мов під час педагогічної практики. Виконуючи роль наставника, викладач іноземної мови знайомить магістрантів з планом навчального процесу й робочою програмою; проводить демонстраційне заняття, організовує його обговорення; спільно з груповим методистом-керівником педагогічної практики планує навчальну роботу практикантів і позааудиторну роботу з іноземної мови; консультує магістрантів і надає їм допомогу

в плануванні циклу занять, підготовці до проведення практичних занять, виготовленні наочних посібників і технічних засобів навчання; затверджує плани-конспекти занять; консультує й надає допомогу в підготовці та проведенні позааудиторних заходів іноземною мовою; відвідує й аналізує заняття магістрантів-практикантів [Бориско 2009: 11].

Власні спостереження за навчально-виховним процесом з іноземних мов у закладі вищої освіти, власний педагогічний досвід дозволяють нам окреслити соціальні ролі, притаманні сучасному викладачеві іноземної мови, де (слідом за Т. Безродних), акцентуємо увагу не на офіційному детермінуванні цих ролей, а на самостійній трансформації викладачем іноземної мови його рольових позицій залежно від об'єктивних вимог навчального процесу. Ефективність реалізації викладачем іноземної мови закладу вищої освіти його соціальних ролей передбачає володіння ним високим рівнем методичної компетентності та професійно орієнтованої ІКТ-компетенції.

Отже, в умовах інформатизації суспільства професія викладача іноземної мови в закладі вищої освіти набуває нових якостей, які є відповіддю на виклики суспільства нового типу.

Література

Бігич 2013 – Бігич О. Б. Теорія і практика формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності в говорінні у студентів нелінгвістичних спеціальностей: кол. моногр. / заг. і наук. ред. О. Б. Бігич. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2013. – 383 с.; **Бориско 2009** – Бориско Н. Ф. Організація педагогічної та науково-асистентської практики в кредитно-модульній системі (освітньо-кваліфікаційний рівень „магістр”) / Н. Ф. Бориско, Н. О. Бражник, В. С. Демчик та ін. – вид. 2-ге, доп. – К.: Ленвіт, 2009; **Зеер 2005** – Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – М.: Акад. проект; Фонд „Мир”, 2005. – 336 с.; **Майєр 2013** – Майєр Н. В. Вимоги до сучасного викладача іноземних мов вищого навчального закладу / Н. В. Майєр // Інозем. мови. – 2013. – № 3. – С. 15 – 23.

Попович Н. Г. Вимоги до сучасного викладача іноземних мов закладу вищої освіти та його соціальна роль

У статті розглянуто нові вимоги до сучасного викладача іноземних мов закладу вищої освіти, зростання його соціальної ролі й необхідність постійного підвищення кваліфікації в умовах відсутності мовного середовища, швидкого розвитку комп'ютерних технологій, розвитку нових методів навчання й методичних прийомів викладання. Сформульовано головну мету української системи освіти та визначено відповідні вимоги до професії викладача. Виокремлено основні критерії професіоналізму викладача іноземних мов закладу вищої освіти, його методичної, педагогічної, психологічної підготовленості. Проаналізовано обов'язкові компоненти професійної компетентності викладача

іноземних мов. Звернено увагу на те, що сучасний викладач іноземних мов має знати, як об'єднати світові інформаційні технології з кращими у світі методами викладання й навчання з тим, щоб вчити вчитися по-новому. Підкреслено важливість організації постійного підвищення кваліфікації викладача іноземних мов та його розподілу на дві частини: удосконалення методів навчання та підтримання рівня володіння іноземною мовою в умовах немовного середовища. Схарактеризовано зовнішні та внутрішні шляхи підвищення рівня професійного розвитку викладача іноземних мов закладу вищої освіти.

Ключові слова: модернізація системи освіти, ключові компетентності, основні критерії професіоналізму, креативність, інноваційність, інформаційно-комунікаційні технології.

Попович Н. Г. Требования к современному преподавателю иностранных языков высшего учебного заведения и его социальная роль

В статье рассмотрены новые требования к современному преподавателю иностранных языков заведения высшего образования, рост его социальной роли и необходимость постоянного повышения его квалификации в условиях отсутствия языковой среды, быстрого развития компьютерных технологий, развития новых методов обучения и методических приемов преподавания. Сформулирована главная цель украинской системы образования и определены соответствующие требования к профессии преподавателя. Выделены основные критерии профессионализма преподавателя иностранных языков заведения высшего образования, его методической, педагогической, психологической подготовки. Проанализированы обязательные компоненты профессиональной компетентности преподавателя иностранных языков. Обращается внимание на то, что современный преподаватель иностранных языков должен знать, как объединить мировые информационные технологии с лучшими в мире методами преподавания и обучения с тем, чтобы учить учиться по-новому. Подчеркнута важность организации постоянного повышения квалификации преподавателя иностранных языков и его разделения на две части: совершенствование методов обучения и поддержание уровня владения иностранным языком в условиях неязыковой среды. Охарактеризованы внешние и внутренние пути повышения уровня профессионального развития преподавателя иностранных языков заведения высшего образования.

Ключевые слова: модернизация системы образования, ключевые компетентности, основные критерии профессионализма, креативность, инновационность, информационно-коммуникативные технологии.

Popovich N. G. Requirements to a modern teacher of foreign languages of a higher educational institution and his social role

The article touches upon the issue of new requirements to the modern teacher of foreign languages of a higher educational establishment. The purpose of the article is to study the foreign languages teacher's increasing social role and the necessity for the constant professional skills upgrading, taking into account lack of the linguistic environment, rapid development of the computer technologies, evolution of new methods of teaching and methodological techniques of foreign languages teaching. The main purpose of the Ukrainian education system is stated and the corresponding requirements to the teacher's profession are considered in the article. The article gives a detailed analysis of the professional competence criteria of the foreign languages teacher, methodological, pedagogical and psychological qualification. The necessary components of the teacher's professional competence are analyzed. Attention is given to the fact that the modern teacher of foreign languages must know how to combine the information technologies with the world's best teaching methods in order to teach how to study in a new, more progressive way. The importance of organizing the foreign languages teacher's continuous skills upgrading is stressed in the article. According to the article there are twenty critical competences in the scholastic profession, that must be acquired by the teacher of foreign languages of the higher educational establishment. It is also reported that the competence development process is divided into two parts: improving the methods of teaching and the proficiency scale maintenance of the foreign language in the extralinguistic environment. The external and internal ways of improving and upgrading the professional development level of the foreign languages teacher are shown in the article. The author states that one of the most important ways of professional level development is conducting the personal investigation, analyzing the positive and negative experience of giving classes. Based on consideration of the roles the teacher plays at the lesson, it was found that the foreign languages teacher acts as an educator, a manager, an observer, a facilitator, an assessor, a supervisor. In conclusion it is pointed out that the teacher of foreign languages at the higher educational establishment is supposed to have the high level of the methodical competence and vocationally-oriented information and communications competence.

Key words: the education system modernization, key competencies, the main criteria of the professionalism, creativity, innovation, information and communication technologies.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2018 р.

Прийнято до друку 21.05.2018 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Шутова Л. І.